

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПІДТРИМКИ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА
НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ****ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASIS OF ORGANIC PRODUCTION SUPPORT
AT THE REGIONAL LEVEL**

Луц Д.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права,
керівник Юридичної клініки
Запорізький національний університет

Куляк Р.Ю., студент I курсу магістратури
юридичного факультету
Запорізький національний університет

Стаття присвячена дослідженню організаційно-правових засад підтримки органічного виробництва на регіональному рівні. Констатовано, що в умовах воєнного стану значну роль у підтримці розвитку органічного виробництва відіграють Регіональні програми, на підставі аналізу яких зазначається, що, не дивлячись на правовий режим воєнного стану та брак коштів, на місцевому рівні представлені дієві практики фінансової підтримки виробників органічної продукції. В порівнянні із минулими роками прослідковується позитивна динаміка у розширенні заходів, які спрямовані на збільшення обсягів її виробництва. За рахунок коштів деяких обласних бюджетів покриваються витрати на забезпечення контролю за станом ґрунтів, за придбання дозволених для використання засобів захисту рослин та добрив для виробників органічної продукції, часткову компенсацію вартості придбання техніки, машин та обладнання вітчизняного виробництва, що використовується у виробництві, переробці та під час зберігання органічної продукції тощо.

Констатовано, що у порівнянні із минулорічними роками, зменшилася кількість областей, в яких відсутні комплексні програми розвитку агропромислового комплексу. Більшість із таких програм, серед іншого, містять перелік заходів спрямований на підтримку розвитку органічного виробництва.

Запропонований поділ Регіональних програм на три групи, а саме:

- які передбачають кошти суто на часткову компенсацію витрат, пов'язаних із сертифікацією органічної продукції;
- які передбачають фінансування з обласного бюджету по двох та більше напрямках підтримки виробників органічної продукції;
- не містять чіткого плану заходів.

Зазначено, що значна кількість нових Регіональних програм була прийнята у 2023 році. Отже, на даний момент, відсутні звіти щодо їх виконання.

Ключові слова: регіональні програми, органічне виробництво, підтримка органічного виробництва на регіональному рівні, аграрний протекціонізм, обласна програма.

The article is devoted to the study of the organizational and legal foundations of support for organic production at the regional level. It was established that in the conditions of martial law, a significant role in supporting the development of organic production is played by Regional programs, based on the analysis of which it is noted that, despite the legal regime of martial law and the lack of funds, effective practices of financial support for producers of organic products are presented at the local level. Compared to previous years, a positive trend is observed in expanded measures aimed at increasing the volume of its production. The funds of some regional budgets cover the costs of ensuring control over the condition of the soil, for the purchase of approved plant protection products and fertilizers for producers of organic products, partial compensation for the cost of purchasing machinery, machines and equipment of domestic production, used in production, processing and storage time of organic products, etc.

It was established that in comparison with previous years, the number of regions in which there are no comprehensive programs for the development of the agro-industrial complex has decreased. Most of such programs, among other things, contain a list of measures aimed at supporting the development of organic production.

The proposed division of Regional programs into three groups, namely:

- which provide funds purely for partial compensation of costs related to the certification of organic products;
- which provide for financing from the regional budget in two or more areas of support for producers of organic products;
- do not contain a clear plan of measures.

Key words: regional programs, organic production, support of organic production at the regional level, agrarian protectionism, regional program.

Постановка проблеми. Не дивлячись на повномасштабне вторгнення в Україну органічна галузь продовжує успішно розвиватися та долати перепони. Міністерством аграрної політики та продовольства України окреслені головні напрямки підтримки органічного виробництва у 2024 році: проведення заходів з популяризації органічного виробництва; розвиток сталого виробництва органічної продукції; удосконалення українського законодавства, адаптація до норм і стандартів ЄС; підвищення попиту на органічну продукцію в Україні; розширення експортних ринків [1]. В цьому аспекті важливого значення набувають питання підтримки органічного виробництва. Базовим для органічного напряму вітчизняного сільського господарства є Закон України від 10 липня 2018 р. «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції». Відповідно до ст. 8 цього Закону «державна підтримка може надаватися

операторам у рамках загальнодержавних та регіональних програм за рахунок і в межах видатків за бюджетними програмами, спрямованими на підтримку розвитку сільськогосподарських товаровиробників» [2]. Цілком очевидно, що під час війни вкрай складно забезпечувати підтримку органічного сектора виключно за рахунок державного бюджету. Поділяємо позицію, висловлену Є. В. Миловановим, суть якої полягає у тому, що більшість провідних країн світу поєднують державну та регіональну підтримку органічного сектору, розуміючи важливість системного підходу на кожному рівні управління в країні [3, с. 63]. Отже, набуває актуальності питання організаційно-правових засад підтримки органічного виробництва на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній правовій науці спостерігається певний брак праць, які б приділяли увагу досліджуваній тематиці. Разом із тим,

наявні суттєві напрацювання таких вчених, як О. Г. Бондар, А. П. Гетьман, В. М. Єрмоленко, Д. М. Луц, С. В. Милованова, В. В. Носік, Т. К. Оверковська, А. С. Овчаренко, Д. В. Федчишин, В. Ю. Уркевич, М. В. Шульга, В. З. Янчук, та ін., в працях яких, серед іншого, йдеться і про заходи підтримки органічного виробництва. Зауважимо, що у 2021 році ми вже досліджували обрану проблематику в рамках статті «Організаційно-правові засади державної підтримки розвитку органічного виробництва в Україні: регіональний вимір». У підсумках до статті ми зазначили, що «термін дії значної частини регіональних програм спливає, що актуалізує питання розробки та прийняття нових програм, які, серед іншого, мають містити заходи щодо підтримки розвитку органічного виробництва у відповідних регіонах, як пріоритетний напрямок виробництва, визнаний у межах всієї країни» [4]. Отже, зараз існує необхідність у перегляді нових Програм на наявність у них заходів щодо підтримки органічного виробництва.

Метою статті є дослідження організаційно-правових засад підтримки органічного виробництва на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. На місцевому рівні фінансова підтримка органічного виробництва можлива в рамках прийнятих програм, аналіз яких дає підстави стверджувати про те, що навіть в умовах воєнного стану та браку коштів, обласні військові адміністрації винаходять можливість фінансово стимулювати розвиток органічного виробництва.

Метою Програми розвитку особистих селянських, фермерських господарств, кооперативного руху на селі та дорадництва Вінницької області на 2021–2025 роки є забезпечення належних та стабільних умов підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, особистих селянських та фермерських господарств як важливої соціально-економічної інституції підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, створення додаткових робочих місць, активного розвитку сільських територій та підвищення рівня і якості життя сільського населення в цілому. Одним із напрямків цієї Програми є стимулювання діяльності виробників органічної сільськогосподарської продукції. Передбачається відшкодування витрат фермерським господарствам, сільськогосподарським кооперативам, фізичним особам-підприємцям та іншим суб'єктам господарювання у зв'язку із проведенням та підтвердженням відповідності виробництва органічної продукції сировини та видачею сертифіката відповідності у рослинництві, тваринництві та переробці сільськогосподарської продукції, в тому числі у перехідний період. На зазначені цілі заплановано витратити два з половиною мільйони гривень. Зосереджуємо увагу на тому, що відшкодування відбувається у розмірі 100% незалежно від видів сільськогосподарської діяльності та її продуктів переробки [5].

Одним із завдань Комплексної програми розвитку агропромислового комплексу Волинської області на 2023–2026 роки є нарощення виробництва органічної продукції [6]. Мусимо констатувати, що програма не містить відповідного плану заходів і ресурсного забезпечення.

На території Донецької області діє Програма підтримки агропромислового комплексу та розвитку земельних відносин у Донецькій області на 2021–2027 роки, в якій, серед іншого, йдеться про необхідність підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників через стимулювання розвитку органічного виробництва, що має призвести до збільшення площі сільськогосподарських угідь, на яких вирощується органічна сільськогосподарська продукція [7].

Як йдеться у Програмі розвитку агропромислового комплексу Житомирської області на 2021–2027 роки: «Розвиток органічного виробництва в агропромисловому комплексі області – є одним із пріоритетних напрямів, який забезпечить населення безпечними якісними продуктами харчування. Виробляти органічну продукцію може підприємство, яке створило необхідні умови для виробництва, проінспектоване та сертифіковане згідно з вимогами стандарту з органічного виробництва та переробки, що є еквівалентним стандарту Європейського Союзу. На початковому етапі переходу на виробництво

органічної продукції малим (дрібним) виробникам фінансово складно, що обумовлює необхідність підтримки цих виробників за рахунок коштів державного та обласного бюджетів» [8]. Одним із заходів Програми є фінансова підтримка суб'єктів господарювання, які мають в обробітку до 1000 га землі, для придбання сертифікату відповідності виробництва органічної продукції та купівлі органічного посівного матеріалу.

На території Закарпатської області діє Програма розвитку та підтримки галузі рослинництва в області на 2021–2025 роки, метою якої є створення належних умов для розвитку товарного виробництва продукції рослинництва, досягнення позитивних змін у галузі, шляхом нарощування виробництва рослинницької продукції, підвищення рівня забезпечення області продуктами харчування. Як йдеться у вказаній Програмі: «Із метою розвитку органічного землеробства, зростання обсягів виробництва органічної рослинної продукції та сировини, можливості її реалізації, а також збільшення кількості впровадження нових екологічних технологій у галузі рослинництва потреба на коштах з обласного бюджету становить 1000,0 тис. грн. на: часткове відшкодування суб'єктам господарювання (без урахування податку на додану вартість) до 50 відсотків вартості витрат, пов'язаних із сертифікацією органічної продукції; часткове відшкодування суб'єктам господарювання, сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам (без урахування податку на додану вартість) до 50 відсотків витрат за придбання і використання біологічних, дозволених препаратів хімічного захисту рослин, добрив (зокрема іноземного виробництва, крім вироблених на території російської федерації/республіки білорусь)». На ці заходи заплановано витратити 5 млн. грн. [9].

Доволі змістовно до питання підтримки органічного виробництва підійшли в Івано-Франківській області в рамках Програми комплексного розвитку агропромислового комплексу та сільських територій Івано-Франківської області на 2022–2025 роки. Для стимулювання розвитку органічного руху в області пропонується виконання наступних завдань: застосування вітчизняного та іноземного досвіду ведення органічного виробництва та просування органічної продукції на ринок; широке використання засобів масової інформації для популяризації вживання органічних продуктів харчування як невід'ємної частини здорового способу життя; застосування регіональних особливостей (місцевих традицій, вирощування місцевих видів рослин та розведення тварин); забезпечення громадської підтримки (зацікавленість неурядових, громадських та галузевих організацій, асоціацій); забезпечення органічного виробництва фінансовою підтримкою; розвиток ринку органічних продуктів, економічно ефективно виробництво та переробка органічної продукції; забезпечення контролю за станом ґрунтів та підвищення відповідальності власників землі та землекористувачів за раціональне використання і охорону земель; розширення застосування біологічних методів захисту рослин та тварин, ґрунтозахисних технологій та проведення дозволених методів хімічної меліорації ґрунтів для підвищення їх родючості.

Першочерговим завданням є проведення моніторингу екологічного стану сільськогосподарських земель для створення спеціальних сировинних зон і вирощування в них органічної сільськогосподарської продукції. Прогнозується до 2025 року довести площі вирощування органічної продукції до рівня не менше 5–8 відсотків ріллі. В рамках Програми на часткове відшкодування витрат при органічному виробництві з обласного бюджету передбачено 4 млн. грн. [10].

Метою Програми розвитку агропромислового комплексу Кіровоградської області на 2024–2028 роки, серед іншого, є виробництво високоякісної органічної сільськогосподарської продукції [11]. Окрім часткового відшкодування витрат на проведення сертифікації органічного виробництва (близько 3 млн. грн.), передбачається фінансова підтримка суб'єктів господарювання у сфері органічного виробництва у вигляді бюджетної субсидії на одиницю оброблених угідь (близько 2 млн. грн.) [11].

Серед очікуваних кінцевих результатів реалізації Комплексної програми підтримки та розвитку сільського

господарства у Львівській області на 2021–2025 роки передбачається розвиток сфери органічного виробництва та збільшення площ посівів та насаджень для цієї продукції. В рамках реалізації передбачені наступні заходи: фінансова підтримка суб'єктів господарювання у сфері органічного виробництва у вигляді бюджетної субсидії на одиницю оброблених угідь (150 тис. грн.); фінансова підтримка суб'єктів господарювання у сфері органічного виробництва у вигляді відшкодування вартості сертифікації органічного виробництва (240 тис. грн.) [12].

Суттєва увага підтримці органічного виробництва приділена в рамках Програми розвитку агропромислового комплексу Миколаївської області на 2021–2025 роки. Проблемні питання в цій сфері плануються вирішити шляхом сприяння виробництву органічної продукції тваринництва та рослинництва, зокрема вирощування нішевих культур. Програмою передбачається підтримка виробників органічної продукції з метою популяризації органічного сільського господарства та розвитку органічного сектору аграрної економіки, зокрема шляхом відшкодування вартості витрат, понесених суб'єктом господарювання на проведення сертифікації органічного виробництва і переробки [13].

Як вірно констатується в Регіональній програмі розвитку агропромислового комплексу Одеської області на 2019–2025 роки «Аграрна Одещина»: «Важливою складовою сільськогосподарського виробництва є розвиток органічного сільського господарства, біологічних методів захисту рослин». Враховуючи переваги органічного землеробства, збільшення попиту населення на здорові та безпечні харчові продукти, швидке та стає зростання обсягів міжнародної торгівлі органічними продуктами, програмою передбачено можливість бюджетної підтримки виробників органічної продукції з метою популяризації органічного сільського господарства та розвитку органічного сектору аграрної економіки (часткова компенсація вартості придбання техніки, машин та обладнання вітчизняного виробництва, що використовується у виробництві, переробці та під час зберігання сільськогосподарської продукції, зокрема, органічного виробництва; підтримка заходів, спрямованих на запровадження та розвиток органічного сільськогосподарського виробництва і біологічних методів захисту рослин) [14].

Програма розвитку та підтримки аграрного комплексу Полтавщини за пріоритетними напрямками на період до 2027 року містить окремих напрям: «Розвиток органічного землеробства та виробництво органічних продуктів харчування» в межах реалізації якого передбачається: соціальна реклама та підвищення ролі дорадництва через включення її до плану дорадчих послуг; кооперування сертифікованих виробників для переробки органічної продукції та їх кредитування; створення локальних ринків збуту органічних продуктів харчування; компенсація в розмірі 50% понесених витрат у зв'язку із проведенням та підтвердженням відповідності виробництва органічної продукції (сировини) та отриманням сертифіката відповідності у рослинництві, тваринництві та переробці сільськогосподарської продукції, незалежно від видів сільськогосподарської діяльності та видів продуктів, включаючи сертифікацію землі, у перехідний період, а після нього, лише суб'єктам господарювання, які мають чистий дохід (виручку) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній рік до 10 млн. грн., у власності та/або користуванні яких перебувають землі сільськогосподарського призначення, але не більше 100 тис. грн. на одного суб'єкта господарювання; компенсація до 50% понесених витрат за придбання дозволених для використання засобів захисту рослин та добрив для всіх виробників органічної продукції, але не більше ніж в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь; компенсація в розмірі 40% вартості поставленої органічної продукції дитячим дошкільним, шкільним, медичним та соціальним закладам області на умовах тендерної закупівлі. Загалом на ці заходи передбачено близько 7.5 млн. грн. [15].

Комплексна програма розвитку агропромислового комплексу Рівненської області на 2023–2025 роки, своєю чергою, робить акцент на необхідності компенсації понесених витрат суб'єктами господарювання на проведення

сертифікації органічного виробництва в розмірі фактичних витрат, але не більше 40 тис. грн. на одного суб'єкта господарювання [16].

Доволі схожий підхід закладений у Програмі розвитку агропромислового комплексу Сумської області на період до 2027 року. Передбачається компенсація понесених витрат суб'єктами господарювання на проведення сертифікації органічного виробництва в розмірі 50 відсотків понесених витрат, але не більше 20 тис. грн. на одного суб'єкта господарювання [17].

Програмою розвитку агропромислового комплексу Тернопільської області на 2021–2025 роки передбачається збільшення кількості операторів органічної продукції з 18 до 38 за рахунок часткового відшкодування вартості сертифікації органічного виробництва на яке пропонується витратити 300 тис. грн. щорічно [18].

На відміну від інших областей, Черкаська область пішла шляхом виокремлення певних суб'єктів сільськогосподарської діяльності для подальшого стимулювання в рамках Програми підтримки розвитку сільськогосподарських кооперативів та сімейних фермерських господарств у Черкаській області на період до 2027 року. Єдина згадка про сферу органічного виробництва міститься в розділі «Стан і аналіз проблем сільськогосподарських кооперативів та сімейних фермерських господарств» в якому розробник констатує, що «в кооперативах та в СФГ є більше передумов до випуску органічної, екологічно чистої продукції тваринництва та рослинництва, у споживанні якої зростає зацікавленість населення» [19].

Схожим за змістом є підхід Чернівецької області, яка в рамках Комплексної програми підтримки розвитку сільського господарства Чернівецької області на 2023–2027 роки серед мети вказує необхідність підтримки малих суб'єктів господарювання, формування інфраструктури для розбудови ефективної економіки села як передумови формування самодостатніх територіальних громад та запровадження засад сталого сільського розвитку. Але, на відміну від Черкаської області, у ній передбачене часткове відшкодування виробникам органічної продукції вартості послуг із сертифікації (0.5 млн. грн.) [20].

В межах Комплексної програми підтримки розвитку агропромислового комплексу Чернігівської області на 2021–2027 роки, варто виділити наступні напрямки: формування культури виробництва та споживання продукції органічного сільського господарства та пропагування здорового способу життя серед населення області (70 тис. грн.); фінансова підтримка виробників органічного виробництва (майже 4 млн. грн.) [21].

Регіональні програми підтримки розвитку агропромислового комплексу Запорізької, Київської та Хмельницької областей не містять згадки про органічне виробництво.

У переліку діючих регіональних цільових програм, які діють в Дніпропетровській, Харківській та Херсонській, Луганській областях, відсутні комплексні програми розвитку агропромислового комплексу.

Висновки. Дослідивши організаційно-правові засади підтримки органічного виробництва на регіональному рівні можемо стверджувати, що у порівнянні із минулорічними роками, зменшилася кількість областей, в яких відсутні програми розвитку агропромислового комплексу. Більшість із таких програм, серед іншого, містять перелік заходів спрямованих на підтримку розвитку органічного виробництва.

Мусимо констатувати, що станом на даний момент відсутні регіони в яких прийняті програми, які стосуються виключно органічного виробництва.

Спостерігається поступова динаміка до розширення комплексу заходів, які спрямовані на підтримку органічного виробництва. Якщо раніше більшість областей передбачали кошти виключно на часткову компенсацію витрат на сертифікацію органічного виробництва, то зараз з'являються нові заходи серед яких можемо виділити наступні:

- забезпечення контролю за станом ґрунтів та підвищення відповідальності власників землі та землекористувачів за раціональне використання і охорону земель;
- компенсація до 50% понесених витрат за придбання дозволених для використання засобів захисту рослин

та добрив для всіх виробників органічної продукції, але не більше ніж в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь;

– часткова компенсація вартості придбання техніки, машин та обладнання вітчизняного виробництва, що використовується у виробництві, переробці та під час зберігання сільськогосподарської продукції, зокрема, органічного виробництва;

– формування культури виробництва та споживання продукції органічного сільського господарства та пропагування здорового способу життя серед населення області.

За комплексами заходів, які спрямовані на підтримку органічного виробництва Регіональні програми можна поділити на три типи:

1. Передбачають кошти суто на часткову компенсацію витрат, які пов'язані із сертифікацією органічної продукції (Вінницька, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Чернівецька).

2. Передбачають фінансування з обласного бюджету по двох та більше напрямках (Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Одеська, Полтавська, Чернівецька).

3. Не містять чіткого плану заходів (Волинська, Донецька, Черкаська).

Враховуючи той факт, що значна частина програм прийнята у 2023 році, існує потреба у подальшому дослідженні звітів по виконанню відповідних регіональних програм.

ЛІТЕРАТУРА

1. У Мінагрополітики обговорили перспективи розвитку органічної галузі. *Міністерство аграрної політики та продовольства України* : веб-сайт. URL: <https://minagro.gov.ua/news/u-minahropolityky-obhovorylyu-perspektivu-rozvytku-organichnoi-haluzi> (дата звернення: 17.03.2024).
2. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : Закон України від 10.07.2018 р. № 2496-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19> (дата звернення: 08.02.2021).
3. Є. В. Милованов. Регіональна підтримка органічного агровиробництва в світі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Ужгород, 2018. № 3. С. 63–74.
4. Луц Д. М. Організаційно-правові засади державної підтримки розвитку органічного виробництва в Україні: регіональний вимір. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2021. Вип. 49. С. 126–130.
5. Про обласну програму розвитку особистих селянських, фермерських господарств, кооперативного руху на селі та дорадництва на 2021–2025 роки : Рішення Вінницької обласної ради від 26.02.2021 р. URL: <https://vinrada.gov.ua/upload/files/8Sklikannya/5ses/68.pdf> (дата звернення: 17.03.2024).
6. Про затвердження Комплексної програми розвитку агропромислового комплексу Волинської області на 2023–2026 роки : Рішення Волинської обласної ради від 03.11.2022 р. URL: <https://agrovolyyn.gov.ua/article/kompleksna-programa-rozvytku-agropromyslovogo-kompleksu-volynskoyi-oblasti-na-2023-2026-roku> (дата звернення: 18.03.2024).
7. Про затвердження Програми підтримки агропромислового комплексу та розвитку земельних відносин у Донецькій області на 2021–2027 роки : Розпорядження Голови обласної державної адміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації від 30.06.2021 р. URL: <https://agro.dn.gov.ua/downloads/2021/07/rozporядzhennya-pro-zatverdzhennya-programi-APK-666-vid-30.06.2021.pdf> (дата звернення: 18.03.2024).
8. Про Програму розвитку агропромислового комплексу Житомирської області на 2021–2027 роки : Рішення Волинської обласної ради від 03.11.2022 р. № 17. URL: <https://doc.zt.gov.ua/index.php/8-sklikannya/rishennia/19093-no-17-pro-prohramu-rozvytku-ahropromyslovoho-kompleksu-zhytomyrskoyi-oblasti-na-2021-2027-roku> (дата звернення: 18.03.2024).
9. Про внесення змін до Програми розвитку та підтримки галузі рослинництва в області на 2021 – 2025 роки : Розпорядження голови Закарпатської обласної військової адміністрації від 30.08.2023 р. № 769. URL: <https://carpathia.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-prohramy-rozvytku-ta-pidtrymky-haluzi-roslynnytstva-v-oblasti-na-2021-2025-roku> (дата звернення: 18.03.2024).
10. Про Комплексну програму розвитку агропромислового комплексу та сільських територій Івано-Франківської області на 2022–2025 роки : Рішення Івано-Франківської обласної ради від 17.12.2021 р. № 337-11/2021. URL: <https://orada.if.ua/decision/337-11-2021/> (дата звернення: 18.03.2024).
11. Про затвердження обласної програми розвитку агропромислового комплексу Кіровоградської області на 2024–2028 роки : Рішення Кіровоградської обласної ради від 21.12.2023 р. № 416. URL: <https://oblrada.kr.ua/decision/3119/pro-zatverdzhennya-oblasnoi-programi-rozvytku-agropromyslovogo-kompleksu-kirovogradskoi-oblasti-na-2024--2028-roki-27-12-2023> (дата звернення: 18.03.2024).
12. Комплексна програма розвитку та розвитку сільського господарства у Львівській області на 2021–2025 роки. *Львівська обласна військова адміністрація* : веб-сайт. URL: <https://loda.gov.ua/documents/34804> (дата звернення: 18.03.2024).
13. Про затвердження Програми розвитку агропромислового комплексу Миколаївської області на 2021–2025 роки : Рішення Миколаївської обласної ради від 29 вересня 2021 р. № 1. URL: <https://www.mk-oblrada.gov.ua/UserFiles/decreeProject/16316285986140ad3638530.pdf> (дата звернення: 18.03.2024).
14. Про внесення змін до рішення обласної ради від 21 грудня 2018 року № 837-VII «Про затвердження регіональної Програми розвитку агропромислового комплексу Одеської області на 2019–2023 роки «Аграрна Одещина» : Розпорядження Голови Одеської обласної державної адміністрації від 16.11.2023 р. № 977/A-2023. URL: <https://agro.od.gov.ua/agrama-odeshyna/agrama-odeshyna-na-2019-2023-roku/> (дата звернення: 18.03.2024).
15. Про затвердження програми розвитку та підтримки аграрного комплексу полтавщини за пріоритетними напрямками на період до 2027 року : Рішення Полтавської обласної ради від 30.05.2023 р. № 613. URL: https://drive.google.com/file/d/1aFtxe8ANVLC3gAZag6kb7g7OqVV6_TV/view (дата звернення: 18.03.2024).
16. Про Комплексну програму розвитку агропромислового комплексу Рівненської області на 2023–2025 роки : Розпорядження Голови Рівненської обласної державної адміністрації від 31.03.2023 р. № 130. URL: <https://ror.gov.ua/upload/content/2023/December/BrVofMFU.pdf> (дата звернення: 18.03.2024).
17. Про програму розвитку агропромислового комплексу Сумської області на період до 2027 року : Рішення Сумської обласної ради від 23.07.2021 р. URL: https://www.apk.sm.gov.ua/images/docs/programa_apk_2027/program_2027.pdf (дата звернення: 22.02.2024).
18. Про Комплексну програму розвитку агропромислового комплексу Тернопільської області на 2021–2025 роки : Рішення Тернопільської обласної ради від 23.12.2020 р. № 36. URL: https://docs.google.com/document/d/1ToJ0SaZB5AnpsXfvtDvpQ_u8L0vwmEsU/edit (дата звернення: 18.03.2024).
19. Про Програму підтримки розвитку сільськогосподарських кооперативів та сімейних фермерських господарств у Черкаській області на період до 2027 року : Рішення Черкаської обласної ради від 22.12.2023 р. № 22-6/VIII. URL: <https://www.oblrada.gov.ua/oblasn-programi> (дата звернення: 18.03.2024).
20. Про затвердження Комплексної програми підтримки розвитку сільського господарства Чернівецької області на 2023–2027 роки : Розпорядження Голови Чернівецької обласної державної адміністрації від 26.12.2022 р. № 1528-р. URL: <https://bukoda.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-kompleksnoyi-programi-pidtrimki-rozvytku-silskogo-gospodarstva-cherniveckoyi-oblasti-na-2023-2027-roki> (дата звернення: 18.03.2024).
21. Про затвердження Комплексної програми підтримки розвитку агропромислового комплексу Чернігівської області на 2021–2027 роки : Рішення Чернігівської обласної ради від 26.01.2021 р. № 4-2/VIII. URL: https://apk.cg.gov.ua/web_docs/2141/2021/04/docs/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BD%D0%B0%20%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%BA%D0%B8%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D0%90%D0%9F%D0%9A%20%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B8.pdf (дата звернення: 18.03.2024).